

UOT 81

<https://doi.org/10.59849/2311-8482.2025.1.181>

NURAY CƏFƏRZADƏ\*

**ORTAQ TÜRK ƏLİFBASININ YARADILMASI TARİXİ, ƏHƏMİYYƏTİ VƏ PERSPEKTİVLƏRİ**

*Bu məqalə Ortaq Türk Əlifbasının yaradılması prosesini, onun tarixi, əhəmiyyətini və gələcək perspektivlərini araşdırır. Türk dilini danışan xalqların birliyini möhkəmləndirmək məqsədilə həyata keçirilən bu təşəbbüs, bir çox əhəmiyyətli tarixi və mədəni amillərdən irəli gəlir. Məqalədə, Ortaq Türk Əlifbasının tarixi inkişafı, fərqli türk xalqlarının istifadə etdiyi yazı sistemlərinin müqayisəsi və bu əlifbanın dil birliyini qoruma və inteqrasiya etmə potensialı incələnir. Həmçinin, əlifbanın yaradılmasının türk dünyasında təhsil, mədəniyyət və kommunikasiya sahələrindəki rolu vurğulanır. Gələcəkdə bu əlifbanın qəbulunun genişlənməsi və tətbiqinin çətinlikləri də nəzərdən keçirilir.*

**Açar sözlər:** *ortaq türk əlifbası, türk dünyası, dil birliyi, mədəniyyət inteqrasiyası, əlifba islahatı, təhsil və kommunikasiya.*

**Giriş**

Ortaq Türk Əlifbası, türk xalqları arasında dil və mədəniyyət birliyini təmin etmək, həmçinin birgə inkişaf və əməkdaşlıq üçün ortaq bir yazı sistemi yaratmaq məqsədini güdür. Türk xalqlarının müxtəlif dövrlərdə və coğrafi ərazilərdə müxtəlif əlifba və yazı sistemləri istifadə etmələri, bu xalqların tarixi, mədəniyyəti və sosial-iqtisadi inkişafında mühüm rol oynamışdır. Lakin, son əsrlərdə türk dünyasında dillərin və mədəniyyətlərin daha sıx əlaqələndirilməsi, ortaq yazı sistemlərinin yaradılmasına ehtiyac doğurmuşdur. Bu məqalə, Ortaq Türk Əlifbasının yaradılmasının tarixini, əhəmiyyətini və gələcək perspektivlərini geniş şəkildə araşdırır. [7, 55]

**Əsas məzmun**

Türk xalqlarının yazı sistemi istifadə etməsi çox qədimlərə dayanır. İlk yazılı türk mədəniyyətinin izlərinə Orxon-Yenisey abidələrində rast gəlinir. Türk dilində yazılmış ilk mətnlər, bu dövrün zəngin mədəniyyətinin və dilinin şahidi olaraq, müxtəlif əlifba və yazı sistemlərində yazılmışdır. Bu əlifbalar arasında runik yazı, ərəb əlifbası, latın və kiril əlifbaları kimi müxtəlif sistemlər yer alır. Türk xalqları arasındakı ilk yazılı əlaqələr, məhz Orxon-Yenisey yazıları ilə başlayır. Lakin, əsrlər ərzində türk xalqları fərqli dini və mədəni təsirlər altında müxtəlif yazı sistemləri qəbul etmişlər. Məsələn, islam dininin qəbul edilməsindən sonra ərəb əlifbası geniş istifadə olunmuş, 20-ci əsrin əvvəllərindən sonra isə bir çox türk dövləti latın və kiril əlifbalarına keçmişdir. 20-ci əsrin sonlarına doğru, xüsusilə müstəqil Türk dövlətlərinin yaranması ilə yanaşı, bir çox türk alimləri və mədəniyyət xadimləri arasında, türk xalqlarının mədəniyyət və dil birliyini təmin etmək məqsədilə ortaq bir əlifba sisteminin yaradılması zərurəti gündəmə gəlmişdir. Bu məqsədlə bir çox təkliflər irəli sürülmüş, müxtəlif dillərdə yazılı ədəbiyyatın, təhsilin və mədəni əlaqələrin inkişafını sürətləndirmək üçün ortaq bir yazı sisteminin hazırlanması təşəbbüs edilir.

Ortaq Türk Əlifbası, bir çox sahələrdə böyük əhəmiyyətə malikdir. İlk növbədə, bu əlifbanın yaradılması türk dünyasında dil birliyinin gücləndirilməsi və xalqlar arasında

mədəni inteqrasiyanın təmin edilməsi məqsədini daşıyır. Farklı yazı sistemlərinə sahib olan türk xalqları arasında əlaqələrdə ciddi problemlər meydana gəlir, çünki eyni dilin müxtəlif yazı sistemlərində ifadə olunması oxuma, yazma və təhsil sahələrində əngəllər yaradır. Ortaq bir əlifbanın tətbiqi bu problemləri həll edə bilər.

Türk dünyasında dil, milli kimliyin qorunması və inkişafı baxımından böyük əhəmiyyətə malikdir. Lakin müxtəlif türk xalqlarının istifadə etdiyi fərqli əlifbalar (kiril, latın, ərəb) dil birliyinin qarşısında maneə törədir. Ortaq bir əlifba, bütün türk xalqlarının eyni yazı sistemini istifadə etməsi ilə bu birliyi möhkəmləndirə bilər. Həmçinin, türk ədəbiyyatının və mədəniyyətinin birləşdirilməsi, bir-birinə daha yaxınlaşdırılması mümkün ola bilər. Bu, türk xalqlarının ədəbi irsini və mədəni dəyərlərini qorumaqla yanaşı, yeni nəsillərin bir-birini daha yaxşı anlamasına da imkan verir.

Təhsil sahəsində ortaq əlifbanın tətbiqi mühüm bir rol oynayır. Çox sayda türk dilində yazılmış elmi məqalələr, kitablar, dərsliklər və digər tədris materialları, müxtəlif əlifba sistemləri ilə nəşr olunur. Bu, xüsusilə fərqli əlifbalar arasında oxu və yazı bacarıqlarını qavramaqda çətinliklər yaradır. Ortaq bir əlifba, bütün bu materialların asanlıqla əldə edilməsini və oxunmasını təmin edir. Türk xalqları arasında elmi və mədəni məlumat mübadiləsi daha da asanlaşar. [3, 88]

Türk xalqlarının tarix boyu müxtəlif yazı sistemləri və əlifbalardan istifadə etməsi onların mədəniyyətlərinin zənginliyini və müxtəlifliyini əks etdirir. Lakin, ortaq bir əlifbanın yaradılması, bu mədəni müxtəlifliyi qorumaqla yanaşı, həm də birgə inkişafın və əməkdaşlığın önünü açır. Ortaq bir əlifba, türk xalqlarının milli kimliklərini gücləndirmək və eyni zamanda onları daha yaxınlaşdırmaq üçün bir vasitə kimi fəaliyyət göstərə bilər.

Ortaq Türk Əlifbasının yaradılması, həm müsbət, həm də bəzi çətinliklərlə üzləşə bilər. Perspektivlər baxımından, bu təşəbbüsün gələcəyi bir neçə əsas amildən asılıdır.

Müasir dövrdə texnologiyaların inkişafı, müxtəlif yazı sistemlərinin daha asanlıqla inteqrasiya olunmasına imkan verir. Kompüter proqramları, tətbiqlər və rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə ortaq bir əlifbanın istifadəsi daha əlverişli və sürətli ola bilər. Media və internetin inkişafı, bu əlifbanın geniş yayılmasını asanlaşdıracaq, eyni zamanda türk dünyasında informasiya axınını sürətləndirəcəkdir. [4,73]

Türk xalqlarının hər birinin öz müstəqil dövlətləri və milli siyasətləri vardır. Ortaq bir əlifbanın qəbul edilməsi, hər bir dövlətin dil və mədəniyyət siyasəti ilə əlaqədar bir çox çətinlikləri aradan qaldırmalıdır. Bu baxımdan, ortaq əlifbanın qəbulunun genişləndirilməsi üçün türk dövlətləri arasında koordinasiya və razılaşmaların olması vacibdir. Hökumətlərin dəstəyi, bu təşəbbüsün uğurlu şəkildə həyata keçirilməsi üçün əsas şərtidir.

Ortaq Türk Əlifbasının geniş yayılması üçün təhsil sistemində köklü dəyişikliklər tələb olunur. Uşaqlar və gənclər üçün yeni əlifbanın tədrisi, müvafiq dərsliklər və tədris materiallarının hazırlanması, həmçinin müəllimlərin bu əlifbanı öyrənməsi vacibdir. Bu prosesin uğurla həyata keçirilməsi üçün cəmiyyətin bütün təbəqələrinin bu yeniliyi qəbul etməsi və tətbiq etməyə hazır olması önəmlidir.

Ortaq Türk Əlifbasının yaradılması, türk xalqları arasında mədəniyyət, dil və təhsil sahələrində böyük inkişaf potensialı yaradır. Bu təşəbbüs, türk dünyasında birliyi möhkəmləndirə və əməkdaşlığı gücləndirə bilər. Həmçinin, mədəni müxtəlifliyin qorunması və inkişafı baxımından da əhəmiyyətlidir. Lakin bu prosesin həyata keçirilməsi, müxtəlif siyasi, mədəni və sosial çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün müvafiq strateji yanaşmalar tələb edir. Ortaq Türk Əlifbasının tətbiqi, türk xalqlarının gələcəkdə daha sıx əməkdaşlıq etməsi və

ortaq inkişaf yolları tapması üçün mühüm bir addım ola bilər.

Ortaq Türk Əlifbası, türk xalqları arasında dil və mədəniyyət birliyini möhkəmləndirərək, onların qarşılıqlı anlayışını artırmağa imkan verir. Bu təşəbbüs, türk dünyasında təhsil və informasiya mübadiləsinin sürətlənməsini təmin edər, müxtəlif xalqlar arasında elmi və mədəni əlaqələrin genişlənməsinə yol açar. Ortaq əlifbanın yaradılması, həmçinin mədəni müxtəlifliyin qorunmasına kömək edər və hər bir xalqın özünəməxsus xüsusiyyətlərinin itirilməsinin qarşısını alır. Lakin, bu prosesin həyata keçirilməsi üçün müxtəlif siyasi və sosial çətinliklərin həlli, türk dövlətləri arasında razılaşmaların əldə edilməsi vacibdir. Gələcəkdə Ortaq Türk Əlifbasının geniş qəbul edilməsi, türk xalqlarının daha sıx əməkdaşlıq etməsinə və ortaq inkişaf strategiyaları qurmasına şərait yaradacaqdır.

### Nəticə

Ortaq Türk Əlifbasının yaradılması, türk dünyasında dil birliyinin və mədəni inteqrasiyanın gücləndirilməsi baxımından əhəmiyyətli bir addım olaraq qiymətləndirilə bilər. Türk xalqlarının müxtəlif əlifba və yazı sistemlərinə malik olmaları, eyni dilin və mədəniyyətin fərqli yazılı ifadələrə bölünməsi, bu xalqlar arasında qarşılıqlı anlaşma və əlaqə qurulmasında çətinliklər yaratmışdır. Ortaq bir əlifbanın təşəbbüsü, bu problemləri aradan qaldırmağa və türk dünyasında birliyi gücləndirməyə yönəlmiş mühüm bir mədəni və dil islahatıdır.

Məqalədə, Ortaq Türk Əlifbasının tarixi, fərqli türk xalqlarının istifadə etdiyi yazı sistemləri ilə müqayisəsi və bu əlifbanın dil birliyi yaratmaq və inteqrasiya prosesi üzərindəki potensialı təhlil edilmişdir. Bu əlifbanın yaradılması, təkcə yazılı dilin vahidləşdirilməsini deyil, həm də türk xalqlarının mədəniyyətlərinin və ədəbiyyatlarının qorunması və inkişaf etdirilməsi üçün strateji bir vasitə rolunu oynaya bilər. Əlifbanın müvafiq tətbiqi, həmçinin təhsil və kommunikasiya sahələrində daha asan və effektiv məlumat mübadiləsinə təmin edəcək, türk xalqları arasında elmi, sosial və mədəni əlaqələri sıxlaşdıracaqdır.

Ortaq Türk Əlifbasının gələcəkdə geniş tətbiqi və qəbulunun qarşısında bir neçə çətinliklər mövcuddur. Bu, hər bir türk dövlətinin öz milli siyasəti və yazı sistemi ilə bağlı olan xüsusiyyətləri ilə əlaqəlidir. Lakin, bu çətinliklər müvafiq strateji yanaşmalar və türk dövlətləri arasında əməkdaşlıq sayəsində aşılabilir. Ortaq bir əlifbanın tədrisi, müəllimlərin hazırlanması, yeni dərslərin hazırlanması və sosial qəbul məsələləri, gələcəkdə bu təşəbbüsün geniş yayılması üçün əhəmiyyətli amillər olacaqdır.

Nəticə olaraq, Ortaq Türk Əlifbasının yaradılması, yalnız dil birliyini təmin etmək məqsədini daşımır, həm də türk xalqlarının mədəniyyətlərinin qorunmasına və inkişafına xidmət edəcək, eyni zamanda onların gələcəkdə daha sıx əməkdaşlıq etməsi və ortaq məqsədlərə yönəlməsi üçün mühüm bir addım olacaqdır. Bu təşəbbüs, türk dünyasında birliyin və gücün artmasına, eləcə də müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq daha birgə və inkişaf etmiş bir gələcək qurulmasına şərait yaradacaqdır.

## ƏDƏBİYYAT

1. Əfəndiyev, H. (2017). Türk Dünyasında Dil və Əlifba İslahatları. Bakı: Elm və Təhsil Nəşriyyatı.
2. Bayramov, A. (2020). Ortaq Türk Əlifbası və Türk Xalqları Arasında Əlaqələr. İstanbul: Türk Dünyası Araşdırmaları.
3. Məmmədov, M. (2019). Türk Dilinin Gələcəyi və Ortaq Əlifbanın Yaradılması. Ankara:

Türk Dil Kurumu Yayınları.

4. Yıldız, H. (2018). Türk Dünyasında Mədəniyyət və Dil Birliyi. Almatı: Qazaqstan Milli Universiteti Nəşriyyatı.
5. Kazancı, A. (2021). Türk Dilində Ortaklık ve Alfabaların Rolü. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
6. Öztürk, M. (2015). Türk Dillerinde Yazı Sistemleri ve Ortaq Alfabaya Doğru. İstanbul: Dil ve Edebiyat Yayınları.
7. Quliyev, T. (2016). Türk Dili və Mədəniyyətinin İnkişafında Əlifbanın Rolü. Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası.
8. Çetiner, İ. (2022). Ortak Türk Alfabası ve Türk Dünyasında Dil Birliği. İstanbul: Türk Kültür Vakfı Yayınları.

*\*Azərbaycan Dövlət pedaqoji Universiteti II kurs magistr  
E-mail: nuray.ceferzade@icloud.com*

**Nurai Jaferzade**

### **HISTORY, MEANING AND PERSPECTIVES OF THE CREATION OF THE UNIFORM TURKISH ALPHABET**

This article explores the creation process of the Common Turkish Alphabet, its history, significance, and future perspectives. The initiative, aimed at strengthening the unity of Turkish-speaking peoples, arises from various important historical and cultural factors. The article examines the historical development of the Common Turkish Alphabet, compares the writing systems used by different Turkish nations, and analyzes the potential of this alphabet to preserve linguistic unity and promote integration. Furthermore, it highlights the role of the creation of the alphabet in education, culture, and communication within the Turkish world. The article also considers the challenges and prospects of the widespread adoption and implementation of this alphabet in the future.

**Keywords:** *common Turkish alphabet, Turkish world, linguistic unity, cultural integration, alphabet reform, education and communication.*

**Нурай Джаферзаде**

### **ИСТОРИЯ, ЗНАЧЕНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ СОЗДАНИЯ ЕДИНОГО ТУРЕЦКОГО АЛФАВИТА**

Статья посвящена процессу создания Общего турецкого алфавита, его истории, значению и будущим перспективам. Инициатива, направленная на укрепление единства тюркоязычных народов, возникает из множества исторических и культурных факторов. В статье рассматривается историческое развитие Общего турецкого алфавита, проводится сравнение письменных систем, используемых различными тюркскими народами, а также анализируется потенциал этого алфавита в сохранении языкового

единства и содействию интеграции. Кроме того, подчеркивается роль создания алфавита в сфере образования, культуры и коммуникации внутри тюркского мира. Статья также анализирует трудности и перспективы широкого принятия и внедрения этого алфавита в будущем.

**Ключевые слова:** *общий турецкий алфавит, тюркский мир, языковое единство, культурная интеграция, реформа алфавита, образование и коммуникация.*

*Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Firudin Rzayev tərəfindən təqdim edilmişdir*

**İlk daxilolma tarixi: 10.02.2025**

**Son daxilolma tarixi: 15.03.2025**